

Uppföljningsrapport för spetsprojektfasen inom programmet Skolan i rörelse

Kati Lehtonen, Matti Hakamäki & Noora Moilanen (red.)

Programmet Skolan i rörelse har genomförts i finländska grundskolor sedan 2010. Sättet att genomföra programmet har på många sätt skiljt sig från tidigare strävanden att främja en motionsinriktad livsstil bland barn och unga. Det centrala i genomförandet av programmet har varit tväradministrativ verksamhet, betydande finansiering från budgetmedel, forskningens roll samt ett målgruppsorienterat genomförandesätt. I denna rapport beskrivs programmets idrottspolitiska bakgrund, genomförandesätt samt situationen för skolornas idrottsfrämjande åtgärder tre år efter att programmets spetsprojektfas har avslutats.

Uppföljningsrapport för spetsprojektfasen inom programmet Skolan i rörelse

Redaktion:

Kati Lehtonen

Matti Hakamäki

Noora Moilanen

Text:

Antti Blom, Programmet Skolan i rörelse, Utbildningsstyrelsen, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Matti Hakamäki, Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Kati Lehtonen, Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Janne Kulmala, Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Katariina Kämppi, Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Katja Rajala, Likes, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Jyväskylä 2023

ISBN: 978-951-830-684-2 (PDF)

Finansiering: undervisnings- och kulturministeriet

Förlag: Jyväskylän ammattikorkeakoulu

© Författarna och Jyväskylän ammattikorkeakoulu 2023

Innehållsförteckning

Matti Hakamäki & Kati Lehtonen

1 Från pilot till program och spetsprojekt	4
1.1 I bakgrunden 20 år av program för att främja barns och ungas motion	4
1.2 Målet med pilotprojektet är att förankra motionsrekommendationerna	4
1.3 Bakom tväradmistrationen ligger Vanhanens regeringsprogram	6
1.4 Ny verksamhetsram för samarbetet mellan skolor och föreningar	6
1.4.1 Från pilotprojekt till spetsprojekt Skolan i rörelse.....	7
1.4.2 Rinnes regeringsprogram.....	8

Katja Rajala, Antti Blom, Janne Kulmala, Matti Hakamäki, Kati Lehtonen & Katariina Kämppi

2 Nådde Skolan i rörelse sina mål?	12
2.1 Programmet utvidgas till att omfatta hela landet: målet är att röra sig en timme per dag ...	14
2.2 Extern utvärdering av spetsprojektet	16
2.3 Idrottspolitisk redogörelse och främjande av motion på skolnivå.....	18
2.4 Lärarnas och kommunernas synpunkter på förankringen av verksamheten.....	21

Matti Hakamäki & Kati Lehtonen

3 Ramvillkor för etablering av programmet Skolan i rörelse.....	29
Bilaga 1. Beredningsgruppens förslag.....	32

Matti Hakamäki och Kati Lehtonen

1 Från pilot till program och spetsprojekt

1.1 I bakgrunden 20 år av program för att främja barns och ungas motion

Ung i Finland och undervisningsministeriet (nuvarande undervisnings- och kulturministeriet, UKM) inledde i början av 1990-talet ett idrottsprogram för barn och unga (LNO). Bakgrunden till programmet var förutom behovet av att göra barns och ungas motion mångsidigare samt öka dess mängd och utbud även oro för barnens ensamma eftermiddagar. Programmet finansierades av UKM och för det strategiska genomförandet ansvarade Ung i Finland rf, som var en branschorganisation för barn- och ungdomsidrott. Under två olika programperioder 2004–2011 beviljades sammanlagt cirka 3,3 miljoner euro i understöd för motionsinriktad eftermiddagsverksamhet och utveckling av barns och ungas motion. Under den andra idrottsprogramperioden genomfördes klubbmodellen Löydä liikunta (Hitta motion) för 6–12-åringar, vars mål var att utveckla förenings- och grenverksamheten.

Verksamhetshelheter riktade till unga var kampanjen Your Move (2010–2011) och hobbyidrottsprojektet Mä oon täällä! (Jag är här!). Dessa projekt gav dock inte upphov till betydande eller förnyande praxis i förhållande till skolornas klubbverksamhet eller samarbetet mellan föreningar och skolor. Ung i Finland delade vidare ut utvecklingsstöd för föreningsverksamhet som riktades som en separat helhet till exempel till utveckling av barns motion samt till tränar- och handledarutbildning. Under motionsprogramperioderna var skolsamarbetet inte en betydande innehållsmässig tyngdpunkt i stödformen.

1.2 Målet med pilotprojektet är att förankra motionsrekommendationerna

Programmet Skolan i rörelse inleddes med ett ställningstagande från Matti Vanhanens andra regerings politikmangling. I den beslöt man att grunda ett projekt där man förankrar motionsrekommendationerna för barn i skolåldern i alla grundskolor. (Undervisningsministeriet 2010.) Målet var redan från början att öka både mängden motion och den riksomfattande täckningen.

För beredningen utsågs en beredningsgrupp. Gruppen fick i uppgift att utarbeta en plan utifrån vilken man kunde

- inleda planeringen av materialet och produktionen av åtgärder för att sprida projektet till hela landet
- organisera utbildning och handledning för rektorer och lärare
- stöda inledandet av ett uppföljningssystem för elevernas fysiska funktionsförmåga för att möjliggöra omfattande hälsoundersökningar
- inleda pilotprojekt på olika håll i Finland
- göra andra förslag som stöder projektet.

Beredningsgruppens förslag publicerades i januari 2010. I beredningsgruppens förslag definierades Skolan i rörelse som en intervention som syftar till att påverka individens eller gruppens motionsbeteende. Det långsiktiga målet för Skolan i rörelse var att förankra motionsrekommendationerna i alla grundskolor. Beredningsgruppen lämnade sammanlagt 16 förslag till undervisningsministeriet och styrgruppen för projektet Skolan i rörelse (Bilaga 1) inom fyra ämnesområden: 1) utöka kunskapsbasen, 2) motion och motionsintresse i skolorna, 3) utveckla kompetensen samt 4) välja pilotprojekt. Centrala åtgärdsförslag för att utöka kunskapsunderlaget var uppföljningssystemet för barnens fysiska funktionsförmåga, uppbyggandet av forskningen som en del av genomförandet av projektet samt en detaljerad dokumentering av pilotprojektets verksamhet för att resultaten av dem ska kunna följas upp och utvärderas. (Undervisningsministeriet 2010.)

I beredningsgruppens förslag definierades undervisningsministeriet, Utbildningsstyrelsen, regionförvaltningsverken, närings-, trafik- och miljöcentralerna (NTM-centralerna) och Jyväskylä universitet som ansvariga instanser för olika åtgärder (Undervisningsministeriet 2010). Våren 2010 utarbetade Stiftelsen för främjande av motion och folkhälsa Likes en projektplan för undervisningsministeriet som följer beredningsgruppens förslag. Programmets pilotskede inleddes när ministeriet beviljade finansiering för projektet. Den projektchef som anställdes för att ansvara för genomförandet av programmet placerades vid Utbildningsstyrelsen. För programmet inrättades en styrgrupp där till exempel Utbildningsstyrelsen, undervisnings- och kulturministeriet, Jyväskylä universitet, social- och hälsovårdsministeriet och Försvarsmakten var centrala organisationer. (se även Aira, Turpeinen & Laine 2019.)

1.3 Bakom tväradmistrationen ligger Vanhanens regeringsprogram

Det tväradministrativa sättet att genomföra programmet Skolan i rörelse har sina rötter i Vanhanens regeringsprogram. I regeringsprogrammen ingick omfattande politikprogram som gällde flera ministeriers förvaltningsområde. De var en del av sin tids strävan att utveckla möjligheterna till politisk styrning, och beredningen och genomförandet av politiska åtgärder som överskrider förvaltningsgränserna. Försöket grundade sig på tanken att förvaltningsgränserna är stela och att den silolikhande beredningen ger upphov till brister i planeringen och beredningen. (Statens revisionsverk 2010, 7–10.)

I början diskuterades det mycket om politikprogrammen och regeringens strategidokumentförfarande är ett verktyg för politisk eller administrativ styrning. Enligt Statens revisionsverk, som utvärderade politikprogrammen, ansågs gränsdragningen mellan politisk och administrativ styrning inte vara möjlig. Diskussionen om programstyrningens och politikprogrammets framgångar präglas därför av en viss politisk känslighet. Det fanns knappt någon entusiasm för en grundlig utvärdering av programmen i efterhand i slutet av regeringsperioden, eftersom det var fråga om politiska resultat och regeringens framgång. (Statens revisionsverk 2009, 14.) I slutrapporten för politikprogrammen konstaterades att "utmaningen med tanke på politikprogrammen och de helheter som överlag kräver tväradministrativa åtgärder fortfarande är hur de nuvarande, traditionella och sektoranknutna verksamhetsätten kan utvecklas så att de ger mest resultat" (Aarnikka, Perho & Wrede 2011, 9).

I pilotskedet av Skolan i rörelse var man medveten om de problem som utvärderingen av politikprogrammen visade. I planeringen och genomförandet fokuserade man på att sänka de administrativa gränserna, vilket i början syntes särskilt i samarbetet mellan undervisningsväsendet och idrottsväsendet. Skolan i rörelse har inom statsförvaltningen beskrivits som en modell där motion har främjats genom strukturer inom ett annat förvaltningsområde i stället för motionssektorn och genom att utnyttja flernivåhantering (se t.ex. Lehtonen & Laine 2020, Lehtonen & Uusikylä 2021).

1.4 Ny verksamhetsram för samarbetet mellan skolor och föreningar

Verksamhetsperioderna för de idrottsprogram som UKM finansierar upphörde 2012. Då hade pilotskedet för programmet Skolan i rörelse slutförts och Ung i Finland rf lades ner. Även det tidigare finansieringsinstrumentet för Ung i Finland rf, utvecklingsstödet för föreningsverksamhet överfördes till UKM från och med 2013. Projekt, stödpengar och enskilda klubbar som fokuserar på eftermiddagsverksamheten kopplades till tanken om en total skoldag och total aktivitet under skoldagen.

Programmet Skolan i rörelse gav detta tänkande en verksamhetsram som också började rikta projektfinansiering med anknytning till temat. Organisationernas verksamhet i Skolan i rörelse stöddes på ett nytt sätt 2012 när UKM utlyste understöd för utveckling av organisationsverksamheten i Skolan i rörelse. Målet var att i samarbete med grenförbunden och idrottsföreningarna utveckla nya verksamhetsmodeller för barns och ungas fysiska aktivitet under skoldagen eller i dess omedelbara närhet. I idrottsföreningsprojekten betonades projekt där den sökande var en kommun. Projekten var en del av programmet Skolan i rörelse och dess mål. Organisationssamarbetet i anslutning till programmet Skolan i rörelse har under senare år finansierats ur understödshelheten för riksomfattande och regionala utvecklingsprojekt för en motionsinriktad livsstil.

1.4.1 Från pilotprojekt till spetsprojekt Skolan i rörelse

Pilotprojekten Skolan i rörelse genomfördes i 21 kommuner 2010–2012. Projektet Skolan i rörelse blev ett program med en skrivelse som ingick i Jyrki Katainens regeringsprogram i juni 2011. I programskedet 2012–2015 var det huvudsakliga målet att etablera en motionsinriktad verksamhetskultur i de finländska skolorna och öka motionen i skolorna. Vid sidan av styrgruppen skapades en bredare delegation där bland annat kommunsektorn, organisationer och forskningsinstitut var representerade. I programskedet utvidgades Skolan i rörelse till 171 kommuner.

I statsminister Juha Sipiläs regeringsprogram inkluderades Skolan i rörelse i spetsprojektet för kompetens och utbildning Nya inlärningsmiljöer och digitalt material till grundskolorna. Målet med spetsprojektet var att göra Finland till ett ledande land inom modern och inspirerande inlärning. Målanteckningen för programmet Skolan i rörelse var: "Vi motionerar en timme om dagen till exempel genom att utvidga projektet Skolan i rörelse till att bli riksomfattande". (Statminister Sipiläs regeringsprogram, Lösningar för Finland.)

För spetsprojektet tillsatte undervisnings- och kulturministeriet en tväradministrativ beredningsgrupp som föreslog åtgärder och styrstrukturer. Styrstrukturen bestod av tre nivåer: programmet hade en styrgrupp, en ledningsgrupp och arbetssektioner. En styrgrupp hade beslutanderätt och i den engagerades beslutsföra aktörer från olika sektorer. Företrädna var undervisnings- och kulturministeriet (avdelningen för idrottspolitik, ungdomsarbete och ungdomspolitik samt allmänbildande utbildning och småbarnspedagogik), miljöministeriet, social- och hälsovårdsministeriet, Utbildningsstyrelsen, Kommunförbundet, organisationerna inom undervisningssektorn (Finlands Rektörer rf, Finlands Föräldraförbund rf och Undervisningssektorns fackorganisation OAJ rf) samt idrottsorganisationerna (Den

riksomfattande idrotts- och idrottsorganisationen Valo samt Finlands Svenska Idrott CIF rf). Ledningsgruppen ansvarade för verkställandet av programmet och för att lägga fram förslag för styrgruppen. Ledningsgruppen utsåg dessutom sammanlagt nio arbetssektioner, av vilka sex var tidsbundna och tre permanenta. Arbetssektionerna arbetade långsiktigt med olika problem som observerades i genomförandet av programmet och utgjorde åtgärdsförslag i specialfrågor som gällde den egna arbetssektionen, såsom etablering av åtgärder i kommunerna och motionsforskning som stöder genomförandet av programmet. (Aira, Turpeinen & Laine 2019.)

Kommunerna och läroanstalterna beviljades 21 miljoner i spetsprojektfinansiering 2016–2018. Med tanke på motionssektorn var det väsentligt att finansieringen av spetsprojektet kom från budgetmedel och inte från penningspelsvinstmedel, såsom i praktiken all annan finansiering från ansvarsområdet för motion vid tidpunkten. På så sätt ökade spetsprojektfinansieringen statens idrottsbudget. Spetsprojektet öppnade för sin del möjligheten att kopplingen mellan finansieringen av ansvarsområdet för motion och idrott och penningspel blir lösare.

1.4.2 Rinnes regeringsprogram

I juni 2019 antecknades i Antti Rinnes regeringsprogram målet att öka den totala fysiska aktiviteten i alla åldersgrupper. Som metod föreslogs: "Motionsprogrammet och dess bedömningsenhet skapas i första hand vid statsrådets kansli. Samtidigt inrättas ett idrottspolitiskt samordningsorgan i enlighet med den idrottspolitiska redogörelsen, som utnämns av statsrådet. Programmet Liikkuva Suomi (Finland rör på sig) utarbetas och utvärderingsverksamheten utvecklas. Programmet Skolan i rörelse utvidgas till olika livsskeden." (Statsminister Rinnes regeringsprogram, Ett inkluderande och kunnigt Finland.)

Det idrottspolitiska samordningsorganet grundades 2020 för att förverkliga regeringsprogrammets mål att öka den totala aktiviteten i alla åldersgrupper. I anslutning till målet har man konstaterat ett behov av att få alla ministerier med i främjandet av en motionsinriktad livsstil. Samordningsorganet på tjänstemannanivå behandlar bland annat motionsprogram samt koordinerar, följer upp och bedömer arbetet för att främja idrottspolitiken vid olika ministerier.

I Rinnes regeringsprogrammet anges också målet "barn och unga mår bra". Ett av programmets sätt att uppnå målet är att erbjuda alla barn och unga möjligheter till fritidsaktiviteter. Arbetsgruppen som bereder genomförandet av programmet tillsattes i november 2019. Målet för beredningen var att främja avgiftsfria

hobbyer i samband med skoldagen. Finlandsmodellen bygger på den isländska modellen, som man i regeringsprogrammet ville skapa ett finländskt genomförande av.

Beredningsgruppen föreslog i juni 2020 avgiftsfri hobbyverksamhet i anslutning till skolan. Enligt beredningsgruppen borde barn höras i Finlandsmodellen för hobbyverksamhet. I det första skedet är målgruppen grundskoleelever och avsikten är att projektet som inleds med det årliga statsunderstödet till kommunerna ska etableras som ett permanent verksamhets sätt. Hösten 2020 försökte man utreda intresset för hobbyer med hjälp av enkäter för skolelever. I början av januari 2021 inleddes pilotperioden i 117 kommuner och under läsåret 2021–2022 ordnades hobbyverksamhet i 235 kommuner. För ändamålet beviljades 17 miljoner euro i statsunderstöd. (Undervisnings- och kulturministeriet 2020).

Programmet Skolan i rörelse och tanken på en mer motionsinriktad verksamhetskultur i skolorna som lyftes fram i och med programmet flyttade klubbverksamheten och det separata samarbetet mellan skola och förening in i bakgrunden på 2010-talet. Finlandsmodellen för hobbyverksamhet har lyft fram enskilda klubbar på nytt. Nu är etoset för verksamheten att barn och unga ska vara delaktiga och lyssna samt att hobbyverksamheten ska utvidgas till andra klubbar än klubbar med motionsinnehåll. Formerna för skolsamarbetet i idrottsföreningarna verkar ha förblivit mycket likartade. I synnerhet klubbarna som omfattade motion har betonat den låga tröskeln för verksamheten och möjligheten för så många barn och unga som möjligt att delta – i synnerhet för dem som inte nödvändigtvis är en fast del av vardagen.

Källor

Aarnikka, M., Perho, M. och Wrede, G.H. 2011. Politikprogrammets slutrapport Valperioden 2007–2011. Publikationsserie av Statsrådets kansli | 6/2011.

Aira, A. & Kämppe, K. (red.) 2017. Mot aktivare och trivsammare skoldagar. Mellanrapport om programmet Skolan i rörelse 1.8.2015–31.12.2016. Publikationer om motion och folkhälsa 329. Likes.

<https://liikkuvakoulu.fi/sv/tukimateriaalit/>

Aira, A., Turpeinen, S. & Laine, K. (red.) 2019. Ett riksomfattande nätverk som stöd för skolornas verksamhet. Publikationer om motion och folkhälsa 355.

Isoaho, K. & Summanen, A-M. 2019. Extern bedömning av programmet Skolan i rörelse under spetsprojektperioden 2015–2018. Publikationer av Statens idrottsråd 2019:4 (på finska).

<https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/08/Liikkuva-koulu-arviointi-2019-nettiversio.pdf>

Lehtonen, K. & Laine, K. 2020. Creating new sport policy – The Case of Finnish Schools on the Move program., In M.B. Tin, F. Telseth, J.O. Tangen and R. Giulianotti (Eds.): The Nordic Model and Physical Culture. London: Routledge. 21-35.

Lehtonen, K. & Uusikylä, P. 2021. How Do Networks Reflect Collaborative Governance? The Case of a Sport Policy Program. Int. J. Environ. Res. Public Health (18)14, 7229; <https://doi.org/10.3390/ijerph18147229>

Undervisningsministeriet. 2010. Projektet Skolan i rörelse. Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2010:4 (på finska). <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75599/tr4.pdf>

Undervisnings- och kulturministeriet 2020. Det första skedet av Finlandsmodellen (på finska).

<https://okm.fi/documents/1410845/4449678/Suomen+mallin+ensimm%c3%a4inen+vaihe/18bf380c-3b77-be29-56a5-3a0d14c9d150/Suomen+mallin+ensimm%c3%a4inen+vaihe.pdf/Suomen+mallin+ensimm%c3%a4inen+vaihe.pdf?t=1591787828000>

Statsminister Antti Rinnes regeringsprogram, Ett inkluderande och kunnigt Finland. 6.6.2019 Statsrådets publikationer 2019:23.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161662/Osallistava_ ja_ osaava_ Suomi_ 2019_ W EB.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Strategiskt program för statsminister Juha Sipiläs regering, Lösningar för Finland. 29.5.2015 Regeringens publikationsserie 10/2015. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-181-7>

Statens revisionsverk. 2009. Politikprogram. Utredning av Statens revisionsverks. Undersökningar och utredningar av Statens revisionsverk. Utredning av Statens revisionsverk Dnr 11/54/09.

Statens revisionsverk. 2010 Politikprogram som styrmedel. Programmet för hälsofrämjande som exempel. Effektivitetsrevisionsberättelser av Statens revisionsverk 212/2010.

Katja Rajala, Katariina Kämppi, Janne Kulmala, Matti Hakamäki & Kati Lehtonen

2 Nådde Skolan i rörelse sina mål?

I Sipiläs regeringsprogram fastställdes två mål för programmet. Regeringsprogrammets skrivelse "motion en timme om dagen" ställde upp ett mätbart mål för mängden fysisk aktivitet. Det andra målet blev det i regeringsprogrammet fastställda sättet att uppnå målet "genom att utvidga programmet Skolan i rörelse så att det blir riksomfattande". För den riksomfattande utvidgningen ställdes i budgetpropositionerna upp delmål som följdes upp och skrevs in i budgetpropositionerna. Utvidgningen följdes upp med antalet skolor som registrerats i programmet och antalet elever som går i dem. Som en del av spetsprojektet skulle programmet utvidgas till att även gälla studerande på andra stadiet och barn under skolåldern. Mål fastställdes också för antalet barn och studerande inom småbarnspedagogiken. (Aira, Turpeinen & Laine 2019.)

I spetsprojektskedet fanns det 14 separata indikatorer för uppföljning av hur programmets mål uppnås (Tabell 1). (Aira, Turpeinen & Laine 2019.)

Tabell 1. Målen för spetsprojektfasen för Skolan i rörelse.

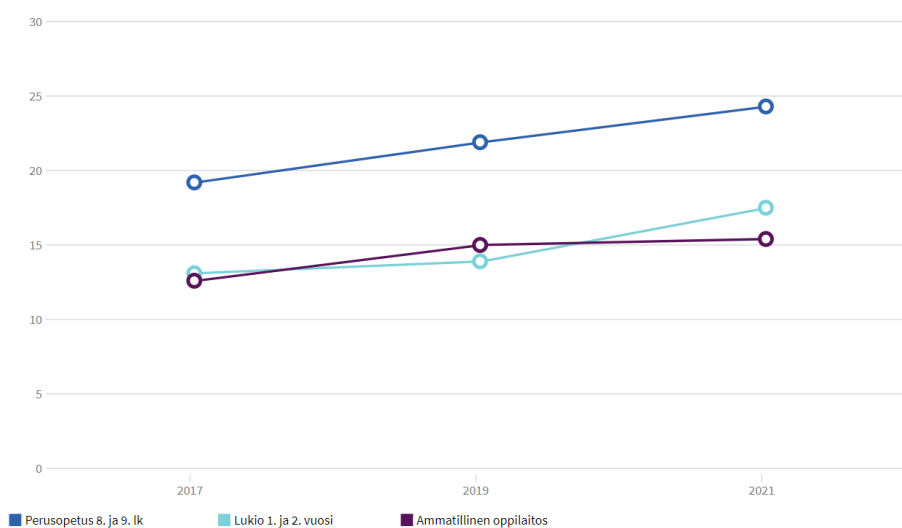
Mål	Delmål	Lägre mål	Mätare
1. Skolan i rörelse blir riksomfattande	1a Skolorna registrerar sig som skolor i rörelse 1b Kommunerna ansöker om understöd för att främja verksamheten inom Skolan i rörelse		De registrerade skolornas relativa andel Registrering enligt kommun Antalet kommuner som fått projektunderstöd för Skolan i rörelse
	1c Verksamheten inom Skolan i rörelse syns i skolornas och kommunernas handlingar		Fysisk aktivitet under skoldagen har antecknats i skolans verksamhetsplan för läsåret Verksamheten inom Skolan i rörelse har antecknats i kommunstrategin, kommunens välfärdsstrategi eller motsvarande handling Främjandet av välbefinnande och rörlighet har antecknats i skolans läroplan
	2a Skolans verksamhetskultur förändras så att den uppmuntrar till fysisk aktivitet	Ökad användning av funktionella undervisningsmetoder Minskning av för mycket sittande Främjande av motion under rasterna Bearbetning och utnyttjande av skolans inomhusutrymmen, skolgårdar och närmiljön Främjande av aktiva transportsätt till skolan Främjande av elevernas delaktighet Öka hobbymöjligheterna och samarbetet i skolorna	Hur vanliga är de funktionella undervisningsmetoderna? Praxis för att avbryta sittandet i skolan Förekomsten av långa raster Att tillbringa rasterna utomhus och röra sig på rasterna i gymnastiksalen Ändra skolans interiör så att den stöder funktionaliteten Öka stimulansen på gården Utnyttjande av närmiljön Elevernas skolresor Uppmuntra till aktiva skolresor Elevernas aktiva deltagande i fysisk aktivitet under skoldagen Genomförande av en aktiv skoldag i samarbete mellan eleverna och personalen Skolornas samarbete med lokala aktörer i genomförandet av klubbverksamheten Hobbyverksamhet eller klubbar som ordnas av en idrotts- och motionsförening och som inte ingår i läroplanen Deltagande i skolans idrottsklubb
	2b Barn i skolåldern rör på sig minst en timme om dagen		Andelen grundskoleelever som motionerar en timme om dagen
	2c Andelen elever som rör på sig lite minskar		Andel elever som rör på sig lite

2.1 Programmet utvidgas till att omfatta hela landet: målet är att röra sig en timme per dag

I halvtidsöversynen av regeringsprogrammet ansågs Skolan i rörelse ha utvidgats till att omfatta hela landet 2016. Verksamheten inom Skolan i rörelse omfattade då cirka 80 procent av kommunerna och grundskole-eleverna i Finland. (Lösningar för Finland 2017). Före utgången av 2018 hade 289 kommuner, dvs. 93 procent av kommunerna i Finland, anslutit sig till programmet. Registreringen i programmet och ansökan om statsunderstöd sågs som ett uttryck för kommunernas och skolornas vilja att främja barns och ungas fysiska aktivitet under skoldagen.

Enligt motionsrekommendationerna ska 7–17-åringar motionera mångsidigt, raskt och ansträngande minst en timme varje dag. Enligt undersökningar når en tredjedel av de finländska barnen och ungdomarna rekommendationen, dvs. rör på sig tillräckligt med tanke på hälsan (bl.a. LIITU 2018). Det finns dock skillnader mellan hur olika åldrar samt flickor och pojkar uppfyller motionsrekommendationerna. Även olika mätmetoder ger lite olika resultat.

Enligt enkäten Hälsa i skolan rör 43 procent av eleverna i årskurs 4 och 5 på sig minst en timme om dagen. Ungefär en fjärdedel (24 %) av eleverna i årskurs 8 och 9 motionerar minst en timme varje dag. Enligt resultatet från enkäten Hälsa i skolan har andelen grundskoleelever som motionerar minst en timme per dag ökat under 2017–2021. (THL 2021). Mätt med rörelsemätare är andelen personer som rör sig minst en timme per dag mindre än i enkäten Hälsa i skolan som genomförs som en enkätundersökning.

Figur 1. Personer som rör sig minst en timme om dagen, %. Enkäten Hälsa i skolan (THL 2021).

Generellt kan man med interventioner som Skolan i rörelse uppnå en liten förbättring i mängden och konditionen av rask motion, minska mängden stillasittande och eventuellt sänka viktindexet. Effekterna är dock så små att det är svårt att påvisa hälsoeffekterna. (Neil-Sztramko m.fl. 2021) Genom skolinterventioner kan man i första hand påverka mängden lätt motion. Rask fysisk aktivitet ackumuleras under skoldagarna förutom under gymnastiklektionerna främst under raster och skolresor, då det är frivilligt att röra på sig. Å andra sidan handlar fysisk aktivitet under skoldagen om att lära sig en motionsinriktad livsstil. Då uppstår effekterna på lång sikt och det är svårt att verifiera dem.

Frågan är också vad man vill uppnå. När det gäller vuxna har man observerat att stora förändringar kan uppnås genom snabb och stor kvantitativ ökning av rörligheten. Snabb ökning av motion blir ofta inte en del av livsstilen, dvs. efter en snabb ökning återgår man lätt till gamla vanor och de uppnådda resultaten går till spillo. Även i skolvärlden är det lättare att få syn på radikala förändringar i mängden motion. Sannolikt, liksom hos vuxna, är det svårt att få bestående stora och snabba förändringar. Plötsliga, stora öknings i motionen under skoldagen kan också kompenseras som minskad motion på fritiden. Måttligare förändringar i skoldagarna syns också som måttliga förändringar i aktivitetsmätningarna och det kan vara svårt att verifiera dem på andra sätt än som uppföljning på mycket lång sikt.

Det går mycket långsamt att åstadkomma förändringar på befolkningsnivå i levnadsvanorna och även när förändringarna sker är de små. Det verkar dock som om trenden med rask och ansträngande fysisk aktivitet under skoldagen är positiv. (Weaver m.fl. 2021.)

Det är också bra att observera att hela dagen och alla veckodagar granskas vid bedömningen av hur motionsrekommendationerna har förverkligats. Utgångspunkten för utvärderingen av Skolan i rörelse har redan från början varit att bedöma om rekommendationerna har uppfyllts, även om åtgärderna har inriktats på att förändra skolornas verksamhetskultur och öka motionen under skoldagen. Uppfyllandet av rekommendationerna kan ses som en målriktning, eftersom det inte är realistiskt att varje barn och ung person ska röra på sig enligt rekommendationerna.

2.2 Extern utvärdering av spetsprojektet

Enligt idrottslagen har Statens idrottsråd till uppgift att bland annat bedöma effekterna av statsförvaltningens åtgärder inom idrotten. Idrottsrådet beställde bedömningen av programmet Skolan i rörelse från Nationella centret för utbildningsutvärdering (NCU). Bedömningen var till sin natur en konsekvensbedömning av politiska åtgärder, vars mål var att producera information om resultaten och effekterna av spetsprojektperioden för programmet Skolan i rörelse för att främja en aktivare och trivsammare skoldag. Programmets resultat och effekter bedömdes i förhållande till de uppställda målen och de tillgängliga resurserna. (Isoaho & Summanen 2019.)

Föremål för bedömningen var

- 1) organisering av programmet
- 2) styrning, uppföljning och utvärdering
- 3) programmets betydelse och genomslagskraft som ett verktyg för styrning av idrottspolitiken
- 4) åtgärdernas lokala genomslagskraft.

Styrgruppen för bedömningen var idrottsrådets sektion för forskning och utvärdering. Dessutom utsåg statens idrottsråd en separat Advisory Group, som skulle reflektera över de teman som lyftes fram under bedömningen som stöd för bedömningen. Gruppen gav NCU förslag till bedömningens rekommendationer, men deltog inte i utarbetandet av den slutliga bedömningen eller i utarbetandet av rapporten. (Isoaho & Summanen 2019.)

NCU bedömer Skolan i rörelse i ljuset av de mål och delmål som beskrivs i spetsprojektrapporten. I bedömningen beaktades också ansökningsgrunderna för statsunderstöd. Enligt dem har det vid bedömningen och jämförelsen av ansökningarna kunnat ses som en fördel om verksamheten eller projektet främjar ett eller flera av följande allmänna mål som grundar sig på strategier eller förbindelser som godkänts av UKM. (Isoaho & Summanen 2019.)

Strategier som godkänts av undervisnings- och kulturministeriet och allmänna mål som grundar sig på åtaganden

- Främjande av kulturell mångfald, gemenskap och delaktighet; handlingsprogrammet Merkityksellinen Suomessa (UKM 2016).
- Främjande av jämställdhet och likabehandling, se lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män (609/1986) och diskrimineringslagen (1325/2014).
- Främjande av hållbar utveckling (Suomi, jonka haluamme 2050 – Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumus 2016)

I den externa bedömningen presenterades fyra centrala slutsatser och rekommendationer. Enligt bedömningen var den viktigaste prestationen under spetsprojektperioden inom programmet Skolan i rörelse att stärka skolorna inom den grundläggande utbildningens omfattande och mångsidiga kapacitet i förutsättningarna för ökad fysisk aktivitet under skoltiden för barn och unga i skolåldern. Enligt bedömningen kan det nätverksbaserade programmet som tar skolorna till verksamhetsmiljö och följer verksamhetsprincipen nerifrån upp förändra skolornas verksamhetskultur och skoldagarnas struktur så att de gynnar fysisk aktivitet och minskar på sittande. Däremot kan man med ett program som genomförts på detta sätt inte i ljuset av forskningsresultaten öka rask motion bland barn och unga i skolåldern under spetsprojektperioden. Att åstadkomma snabbare verifierbara motionseffekter skulle enligt bedömningen förutsätta ett verksamhetsätt där skolorna förbinder sig till vissa åtgärder som är gemensamma för alla och nivån på genomförandet av dem. I bedömningen beskrivs Skolan i rörelse snarare som en motions- och välfärdsrörelse för barn och unga i skolåldern än som ett handlingsprogram med intensiv handledning. (Isoaho & Summanen 2019.)

I rekommendationerna föreslogs att ett riksomfattande kompetenscentrum för rörlighet vid skolor och läroanstalter inrättas. Kompetenscentret ska i egenskap av riksomfattande stödtjänst- och utvecklingsaktör främja och stödja arbetet för att främja fysisk aktivitet och välbefinnande i skolor och läroanstalter. Programmets befintliga åtgärder borde enligt rekommendationerna främja sammanhållningen och samarbetet mellan de riksomfattande aktörerna inom idrottssektorn samt utveckla ett tväradministrativt verksamhetsätt i kommunerna. Dessutom föreslogs att man på skol- och kommunnivå effektiviserar målsättningen, uppföljningen och utvärderingen av genomförandet av programmet samt ökar utnyttjandet av informationen från bedömningen. Enligt bedömningen borde man också öka elevernas delaktighet i

planeringen, genomförandet och utvärderingen av skolornas funktioner samt i utarbetandet av utvecklingsförslag. Särskild uppmärksamhet bör fästas vid att främja fysisk aktivitet under skoldagen för personer som rör på sig lite och specialgrupper. (Isoaho & Summanen 2019.)

Innan den externa bedömningen inleddes hösten 2018 var det redan känt att undervisnings- och kulturministeriet inte fortsätter att understöda idrottsfrämjande projekt som riktar sig till grundskolorna. Slutsatserna från den externa bedömningen hade alltså knappt någon styrande effekt och finansieringen eller främjandet av de föreslagna åtgärderna som en del av statens idrottspolitik kunde inte anses vara sannolikt.

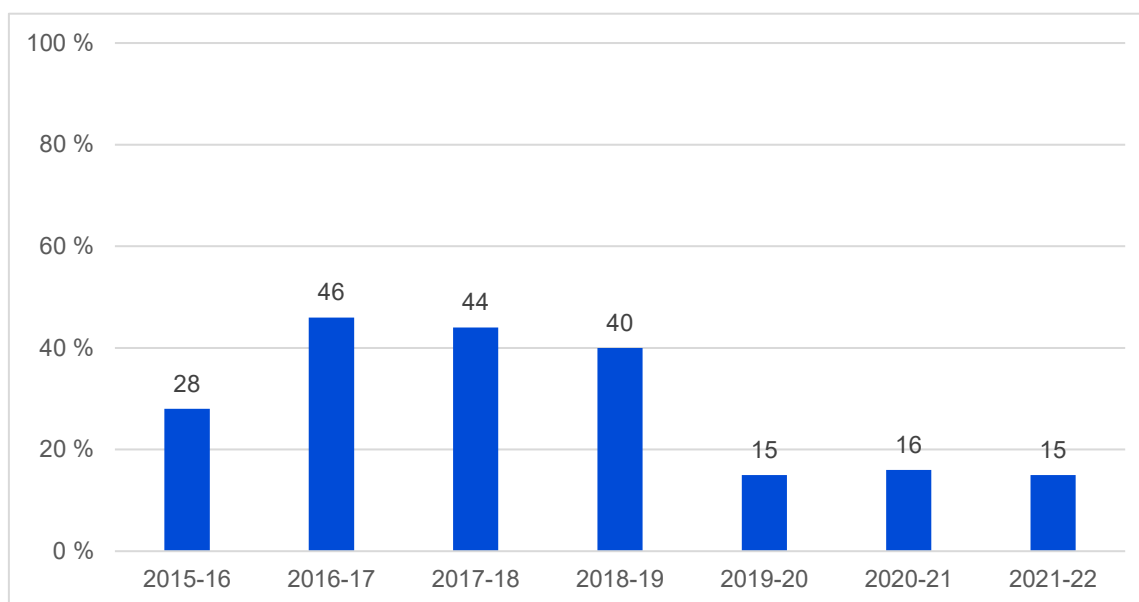
2.3 Idrottspolitik redogörelse och främjande av motion på skolnivå

I oktober 2018 godkände statsrådet den idrottspolitiska redogörelsen som ska läggas fram för riksdagen. Där konstaterades att programmet Skolan i rörelse har nått en täckning på 90 procent av skolorna, kommunerna och eleverna. En central orsak till framgången ansågs vara att skolorna själva har fått bestämma var de använder statsunderstödet, så länge det har främjat programmets mål. Kommunernas självfinansieringsandel på 50 procent ansågs ge en tro på att verksamheten fortsätter med kommunal finansiering efter spetsprojektperioden. (Statsrådets redogörelse om idrottspolitiken 2019.)

Utifrån resultaten från systemet Move! ansågs skolelevernas funktionsförmåga i redogörelsen vara så svag att det inte ens med åtgärderna i programmet Skolan i rörelse är möjligt att åstadkomma en tillräcklig ökning av den fysiska aktiviteten bland grundskoleeleverna. Dessutom konstaterades att eftersom en stor del av barnen i idrottsföreningarna rör på sig för lite måste åtgärderna riktas till grundskolan. I redogörelsen presenterades två åtgärdsförslag som gäller barn i grundskoleåldern: en gradvis ökning av skolmotionen på 2020-talet samt att programmet Skolan i rörelse fortsätter med kommunala åtgärder. (Emt.)

Bedömningen av nuläget är ett verktyg för självutvärdering av en motionsinriktad verksamhetskultur som utvecklats för grundskolorna i programmet Skolan i rörelse. Den hjälper skolan att välja konkreta utvecklingsobjekt och med hjälp av den kan man också följa upp hur verksamheten utvecklas. I bedömningen ingår sammanlagt 36 påståenden, som bedöms på skalan 0–4 (0 = genomförs inte alls, 4 = genomförs helt). Resultaten av bedömningen av nuläget kan granskas i databasen Virveli på riksnivå, landskapsvis, kommunvis eller enligt regionförvaltningsverkens områden.

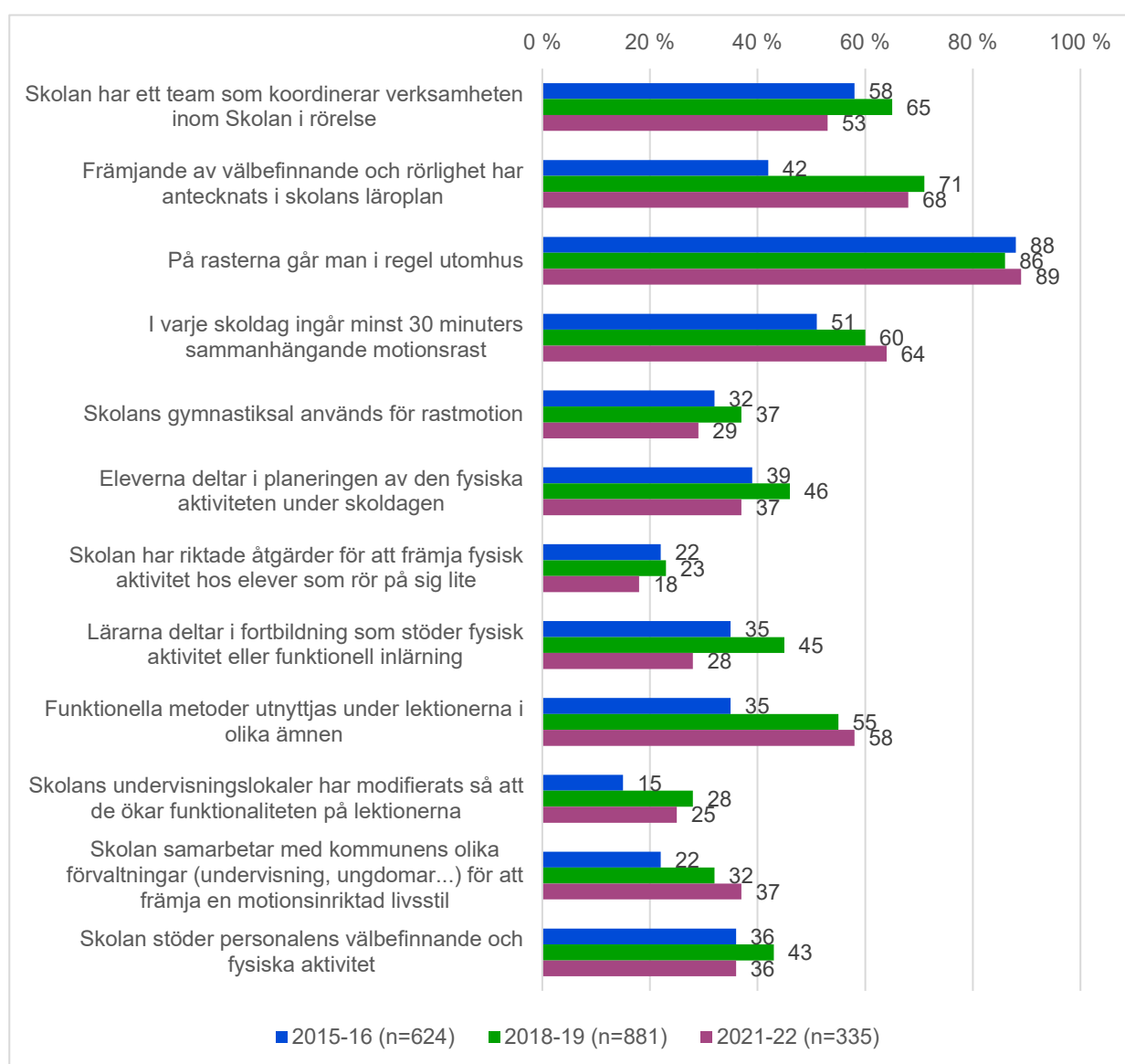
Under spetsprojektfasen bedömde nästan hälften av skolorna sin verksamhet med hjälp av en bedömning av nuläget. Under spetsprojektfasen ålades de kommuner som fick finansiering att utnyttja bedömningen av nuläget i sina skolor. Efter spetsprojektskedet upphörde den direkta finansieringen av skolornas verksamhet inom Skolan i rörelse, vilket också syns som en minskning av antalet elever som fyller i bedömningen av nuläget. I en del skolor och kommuner har bedömningen av nuläget också utnyttjats intensivt efter spetsprojektfasen som stöd för utvecklingen av verksamheten. Efter att finansieringen upphört har det inte nödvändigtvis varit meningsfullt att bedöma den egna verksamheten i skolor där verksamheten avtar. Från och med läsåret 2019–20 har cirka 15 procent av skolorna fyllt i bedömningen av nuläget varje läsår, och därför kan man utifrån resultaten inte längre göra en riksomfattande utvärdering av genomförandet av programmet på skolnivå. Bedömningen av nuläget har sedan den togs i bruk utnyttjats mer aktivt i lågstadierna än i högstadierna och enhetsskolorna.

Figur 2. Andelen skolor som fyllt i bedömningen av nuläget läsårsvis (%).

Med hjälp av bedömningen av nuläget kan man granska utvecklingen av verksamhet som främjar fysisk aktivitet i skolorna. Figur 2 presenterar åtgärder som är centrala för etableringen av verksamheten och andelen respondenter som har bedömt att åtgärdernas status är god i den egna skolan. Under spetsprojektfasen för Skolan i rörelse stärktes tillståndet för åtgärderna i skolorna (förändring från läsåret 2015–16 till läsåret 2018–19). En positiv utveckling skedde tydligt till exempel i fråga om att anteckna välbefinnande och fysisk aktivitet i skolornas läroplaner, ändra skoldagens struktur så att den möjliggör fysisk aktivitet samt utnyttja funktionella undervisningsmetoder.

Efter spetsprojektfasen har flera åtgärder som främjar fysisk aktivitet, såsom utnyttjande av funktionella metoder som en del av undervisningen, hållits på samma nivå eller till och med stärkts. Samtidigt har till exempel skolpersonalens deltagande i fortbildningar som stöder fysisk aktivitet eller funktionellt lärande minskat betydligt. Elevernas delaktighet i planeringen av fysisk aktivitet under skoldagen stärktes något under spetsprojektfasen, men har därefter minskat. Vid tolkningen av resultaten ska man beakta att antalet respondenter minskar efter spetsprojektskedet. Under läsåret 2021–22 har bedömningen av nuläget sannolikt utnyttjats av de skolor där fysisk aktivitet under skoldagen har integrerats i skolans verksamhetskultur.

Figur 3. Resultaten av bedömningen av nuläget 2015–2022 (källor: Skolan i rörelse Uppföljnings virveli 2021 och 2022).

I slutet av 2021 samlade THL in information om den motionsfrämjande aktiviteten i grundskolorna som en del av TEAvisari, och 86 procent av grundskolorna svarade på den (Wiss m.fl. 2022). Åtgärder som ökar motionen under skoldagen var fortfarande vanliga under läsåret 2020–2021, även om de var något mer sällsynta än två år tidigare. I 68 procent av skolorna ordnas långa motionsraster. 72 procent av skolorna uppgav att inomhusutrymmena utnyttjas utanför gymnastiklektionerna under skoldagen och att eleverna har aktiverats att motionera under skolvägen. Av skolorna uppgav 84 procent att skolgården är en närmotionsplats som inspirerar till att röra på sig och som utnyttjas även utanför skoldagen. Den största förändringen har skett när det gäller att utbilda eleverna till kamrathandledare inom gymnastik, vilket har minskat från 68 procent till 53 procent.

2.4 Lärarnas och kommunernas synpunkter på förankringen av verksamheten

År 2020 genomfördes en enkät bland kommunernas koordinatörer för Skolan i rörelse. Koordinatorerna ansåg att bristen på resurser var en svaghet i Skolan i rörelse. Koordinatorerna har inte tid att utveckla verksamheten och när finansieringen upphör är Skolan i rörelse inte nödvändigtvis på någons ansvar i kommunen. Det finns dock möjligheter till kontinuitet i och utveckling av verksamheten, eftersom det finns strukturer och nätverk samt en handlingskultur. Det ansågs också vara möjligt att göra verksamhetskulturen och ideologin i Skolan i rörelse till en del av Finlandsmodellen för hobbyverksamhet, servicehandledning inom motion, känslö- och interaktionsfostran eller motsvarande större helheter. (Rajala m.fl. 2020).

Liikkuva koulu

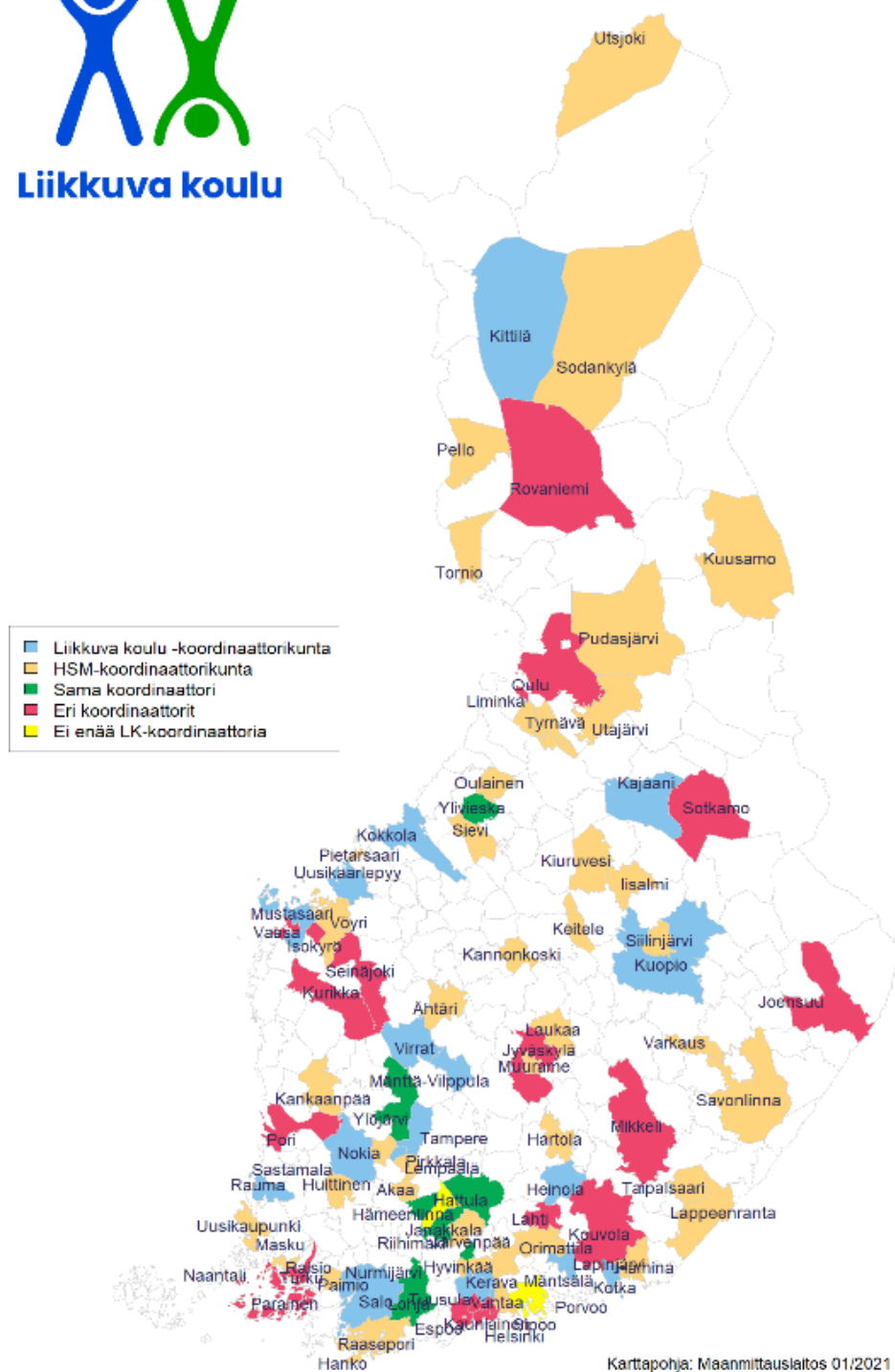

Bild 1. Koordinatorer för Skolan i rörelse i kommunerna i Finland och Finlands modell för hobbyverksamhet.

Skolornas personal har tillfrågats om hur de förhåller sig till att främja fysisk aktivitet i skolan i pilot-, program- och spetsprojektskeden av Skolan i rörelse samt efter spetsprojektskedet hösten 2020 (Kämppi m.fl. 2013, Aira & Kämppi 2017, Kämppi m.fl. 2020). Inställningen till att främja fysisk aktivitet och erfarenheterna av verksamheten inom Skolan i rörelse har varit mycket positiva hela tiden (tabell 2). År 2020 var personalens inställning till att främja fysisk aktivitet i skolorna fortfarande mycket positiv: största delen av personalen upplevde att fysisk aktivitet under skoldagen främjar skoltrivseln och att rastmotion främjar arbetsro under lektionerna. Även erfarenheterna av verksamheten inom Skolan i rörelse hade förblivit oförändrade eller förbättrats något. Endast erfarenheten av hur programmet Skolan i rörelse syns i den egna skolan har försämrats efter spetsprojektskedet.

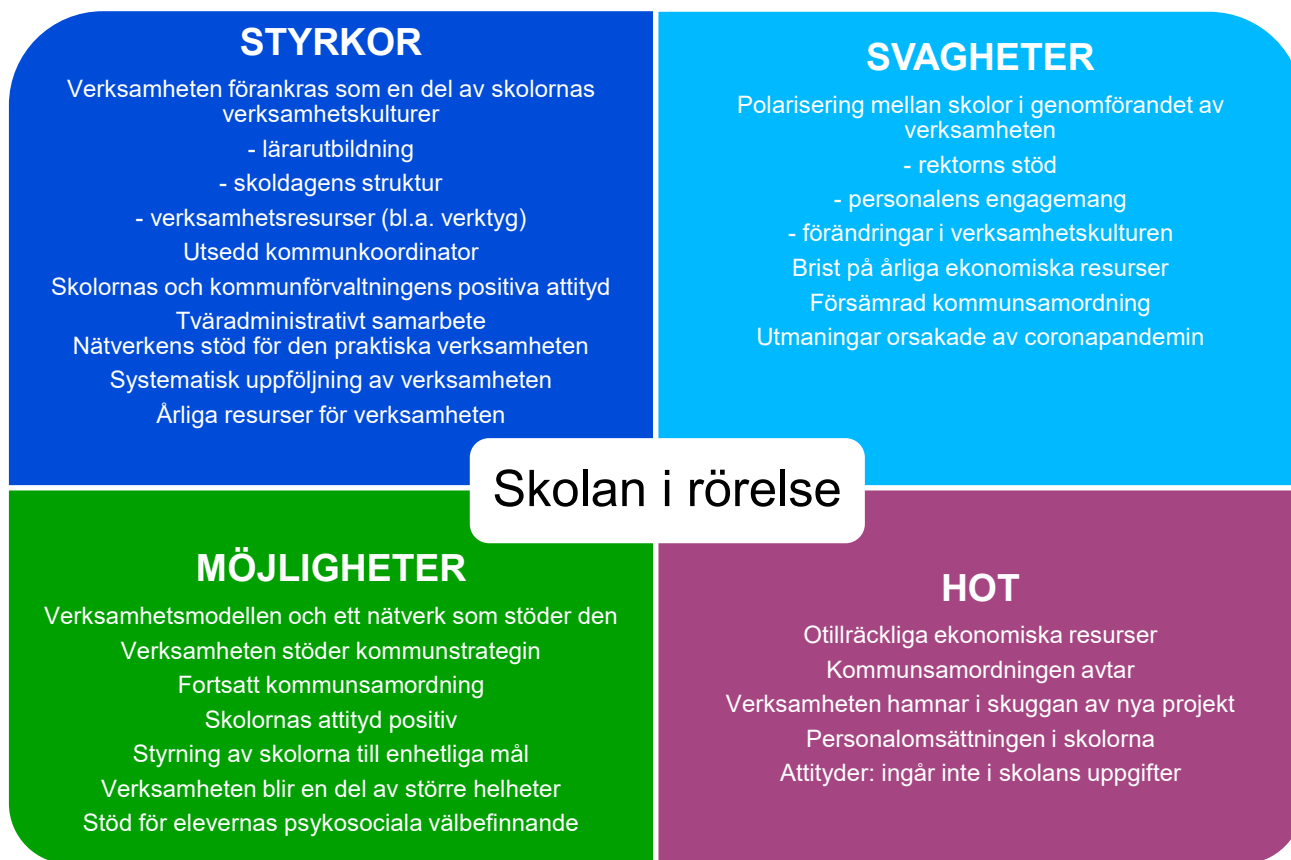
Tabell 2. Grundskolepersonalens inställning till att främja fysisk aktivitet i skolan – urval av resultat från åren 2012–2020 (Andelarna personer som är helt av samma och av samma åsikt påståenden).

	2012 (n=411)	2013 (n=449)	2015 (n=374)	2017 (n=3687)	2020 (n=1109)
Ökad motion under skoldagen/Fysisk aktivitet under skoldagen främjar skoltrivseln	87 %	97 %	96 %	92 %	97 %
Elevernas rastmotion främjar arbetsro	85 %	95 %	95 %	92 %	94 %
Projektet/programmet Skolan i rörelse syns tydligt i skolans verksamhet	85 %	72 %	81 %	70 %	57 %
Jag har upplevt / Jag upplever att programmet Skolan i rörelse är till nytta i vår skola	82 %	72 %	82 %	77 %	85 %
Jag tror att vår skola får bestående praxis från projektet / Skolan i rörelse	78 %	–	82 %	78 %	–
Skolan i rörelse är en gemensam sak för hela skolan	–	–	74 %	69 %	71 %
Skolan i rörelse stöder genomförandet av den nya läroplanen	–	–	–	84 %	83 %
Skolan i rörelse främjar växelverkan mellan eleverna och lärarna	–	–	–	70 %	72 %

Enligt resultaten från 2020 upplevde största delen av skolornas personal verksamheten inom Skolan i rörelse som nödvändig och nyttig (Kämppi m.fl. 2020). Knappt 90 procent av personalen ansåg att verksamheten inom Skolan i rörelse stöder elevernas lärande och elevernas delaktighet. 85 procent av personalen i

lågstadie och enhetsskolorna och 68 procent av personalen i högstadierna ansåg att verksamheten stöder genomförandet av läroplanen. 64 procent av personalen upplevde att de fick stöd för sitt eget arbete inom verksamheten inom Skolan i rörelse. Rektorerna och klasslärarna upplevde att de fick mest stöd. I lågstadierna upplevdes Skolan i rörelse mer som en gemensam sak för hela skolan än i enhetsskolorna och högstadierna. På grund av tidpunkten för personalenkäten lyftes coronabegränsningarna fram som den största faktorn som begränsar verksamheten. Ungefär en tredjedel av respondenterna upplevde att personalens ork var ett hinder för verksamheten inom Skolan i rörelse. Som hinder framkom också frågor som gäller organiseringen av skolans verksamhet: personalresurser, ekonomiska resurser, brist på arbetstid, personalens ansvarstagande och arbetsfördelning.

Ur synvinkeln för den grundläggande utbildningens ledning varierar nivån på etableringen av verksamheten inom Skolan i rörelse enligt kommun och skola (tabell 3). Det är viktigt att verksamheten antecknas i kommunens handlingar och skolornas verksamhetsplaner för att etablera sig och trygga de resurser som anvisats för verksamheten. Samordningen på kommunnivå stöder kontinuiteten och kan minska skillnaderna mellan skolorna i genomförandet av verksamheten. På skolnivå skapar rektorernas stöd för verksamheten en grund för att utveckla verksamheten. Å andra sidan finns det inte tillräckliga ekonomiska resurser eller personalresurser för att bevara verksamheten som tidigare, och det skulle ha behövts mer tid för att etablera verksamhetsmodellerna. (Rajala m.fl. 2021).

Figur 4. Styrkor, svagheter, möjligheter och hot i verksamheten inom Skolan i rörelse som branschledningen inom den grundläggande utbildningen (n=11) lyfte fram våren 2021 (Rajala m.fl. 2021).

Källor

Aira, A. & Kämppi, K. (red.) 2017. Mot aktivare och trivsammare skoldagar. Mellanrapport om programmet Skolan i rörelse 1.8.2015–31.12.2016. Publikationer om motion och folkhälsa 329. Likes.

<https://liikkuvakoulu.fi/sv/tukimateriaalit/>

Aira, A., Turpeinen, S. & Laine, K. (red.) 2019. Ett riksomfattande nätverk som stöd för skolornas verksamhet. Publikationer om motion och folkhälsa 355.

Isoaho, K. & Summanen, A-M. 2019. Extern bedömning av programmet Skolan i rörelse under spetsprojektperioden 2015–2018. Statens idrottsråds publikationer 2019:4 (på finska).

<https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/08/Liikkuva-koulu-arviointi-2019-nettiversio.pdf>

Kämppi, K., Asanti, R., Hirvensalo, M., Laine, K., Pönkkö, A., Romar, J-E. & Tammelin, T. 2013. Trivsel och arbetsro. Skolpersonalens erfarenheter av och synpunkter på främjandet av en motionsinriktad verksamhetskultur i skolan. Publikationer om motion och folkhälsa 269. Likes. https://www.liikkuvakoulu.fi/sites/default/files/viihtyvyytta_ja_tyorauhaa_netiversio_0.pdf

Kämppi, K., Rajala, K., Inkinen, V., Hakonen, H. & Laine, K. 2020. Fortsatt uppföljning av spetsprojektet Skolan i rörelse: Enkät till grundskolornas personal hösten 2020. Resultatsammanställning. https://www.liikkuvakoulu.fi/sites/default/files/liikkuva_koulu_henkilokuntakysely_2020.pdf

Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män 8.8.1986/609.

Skolan i rörelsens Uppföljnings virveli. 2021. Bedömning av nuläget i Skolan i rörelse – uppföljningsmaterial 2015–2021. Likes.

Skolan i rörelsens Uppföljnings virveli. 2022. Uppföljningsmaterial för utvärdering av nuläget i Skolan i rörelse från och med 2019. Likes, Jyväskylä yrkeshögskola.

LIITU, Barns och ungas idrottsbeteende i Finland. 2018. Resultat av LIITU-undersökningen 2018. Sami Kokko & Leena Martin (red.) Statens idrottsråds publikationer 2019:1.

Neil-Sztramko SE, Caldwell H, Dobbins M. 2021. School-based physical activity programs for promoting physical activity and fitness in children and adolescents aged 6 to 18. Cochrane Database of Systematic Reviews 2021, Issue 9. Art. No.: CD007651. DOI: 10.1002/14651858.CD007651.pub3. Accessed 20 January 2023.

Undervisnings- och kulturministeriet. 2016. Handlingsprogrammet Merkityksellinen Suomessa. Program för att förhindra hatretorik och rasism och främja delaktighet i samhället. Undervisnings- och kulturministeriet 2.5.2016.

Rajala, K., Kämppi, K., Inkinen, V., Hakamäki, M., Puurunen, A., Hakonen, H. & Laine, K. 2021. Fortsatt uppföljning av spetsprojektet Skolan i rörelse: Intervjuer med branschledningen inom den grundläggande utbildningen. Resultatsammanställning. https://www.liikkuvakoulu.fi/sites/default/files/liikkuva_koulu_perusopetuksen_toimialajohdon_haastattelut.pdf

Rajala, K., Kämppi, K., Inkinen, V. Hakonen, H. & Laine, K. 2020. Fortsatt uppföljning av spetsprojektet Skolan i rörelse: Enkät till kommunkoordinatorerna för Skolan i rörelse. https://www.liikkuvakoulu.fi/sites/default/files/liikkuva_koulu_koordinaattorikysely_2020.pdf

(Lösningar för Finland 2017. Halvtidsöversyn av regeringsprogrammet. Regeringens verksamhetsplan för 2017–2019. Regeringens publikationsserie 5/2017. Statsrådets kansli. https://vnk.fi/documents/10616/4610410/Toimintasuunnitelma+H_5_2017+280417.pdf

Suomi, jonka haluamme 2015 – Kestävän kehityksen yhteiskuntasitoumus. Godkänd av kommissionen för hållbar utveckling 20.4.2016. Kan läsas på: [FINAL+Kestävän+kehityksen+yhteiskuntasitoumus+20+4+2016.pdf \(kestavakehitys.fi\)](#)

Institutet för hälsa och välfärd THL 2021. Resultaten av enkäten Hälsa i skolan. <https://thl.fi/sv/web/thlfi-sv/forskning-och-utveckling/undersokningar-och-projekt/enkaten-halsa-i-skolan/resultat-av-enkaten-halsa-i-skolan> [Hänvisad 28.8.2022]

Wiss, K., Ervasti, E., Hietanen-Peltola, M., Laitinen, K. & Saaristo, V. 2022. Främjande av hälsa och välbefinnande i grundskolorna – TEA 2021 Åtgärder som ökar motionen mer sällan än tidigare. Statistikrapport 16/2022. Institutet för hälsa och välfärd.

Weaver RH, Jackson A, Lanigan J, Power TG, Anderson A, Cox AE, Eddy L, Parker L, Sano Y, Weybright E. Health Behaviors at the Onset of the COVID-19 Pandemic. *Am J Health Behav.* 2021 Jan 1;45(1):44-61. doi: 10.5993/AJHB.45.1.4. PMID: 33402237.

Diskrimineringslagen 1325/2014

Matti Hakamäki och Kati Lehtonen

3 Ramvillkor för etablering av programmet Skolan i rörelse

I rapporten från arbetsgruppen för utvärdering av de politiska åtgärdernas genomslagskraft 2011 konstateras att

"samhällets utveckling är långsiktig och de politiska teman hålls ofta länge på agendan trots att regeringarna byts ut. Det politiska beslutsfattandet är till sin natur cykliskt och man återkommer ofta till samma frågor med olika betoningar från en period till en annan." (Statsrådets kansli 2011.) Denna cykliska aspekt av det politiska beslutsfattandet syns också i främjandet av barns och ungas fysiska aktivitet.

Programmet Skolan i rörelse har redan i över tio år varit en central åtgärd i statens idrottspolitiska helhet. Programmet och dess genomförandesätt har i programmets olika skeden varit föremål för olika mål och förväntningar. Enligt arbetsgruppen som beredde pilotprojektet Skolan i rörelse 2010 var målet i första hand att etablera en motionsinriktad verksamhetskultur i de finländska skolorna och öka motionen i skolan. Skolans motion hänvisade till motion under skoldagen utanför gymnastiklektionerna. Som långsiktigt mål fastställdes att förankra motionsrekommendationerna i alla grundskolor. (Undervisningsministeriet 2010.) I programskedet antecknades som huvudmål att etablera en motionsinriktad verksamhetskultur i finländska skolor och öka motionen i skolorna. I spetsprojektskedet steg två mål från regeringsprogrammet fram: en timme motion per dag och utvidgning till att omfatta hela landet.

Utöver de politiska och administrativa målen har programmet på grund av genomförandesättet även haft andra förväntningar och önskemål. Ett av framgångarna med programmet har varit ett nätverksbaserat genomförandesätt som har gjort det möjligt för verksamheten att växa till ett mer omfattande fenomen. Nätverket har i stor utsträckning omfattat till exempel representanter för skolor, aktörer inom lokal-, regional- och statsförvaltningen, idrottsorganisationer, ämbetsverk och företag. Nätverksaktörerna har tillfört programmet innehållsmässig och geografisk omfattning, men också egna mål som ibland strider mot programmets mål.

Den treåriga spetsprojektfinansieringen och regeringsprogrammets mål att göra programmet riksomfattande innebar att förankringen i praktiken måste registreras som genomförd i det skede då verksamheten i många kommuner och skolor först hade inletts. Den genomförda finansieringsmodellen styrde mer till att deloptimera enskilda åtgärder som ingick i programmet Skolan i rörelse än till att förankra främjandet av motion som en del av skolornas verksamhet (se Lehtonen & Uusikylä 2021). Efter spetsprojektskedet styrdes resurserna inom ansvarsområdet för motion och idrott till att inleda

motsvarande åtgärder inom småbarnspedagogiken och på andra stadiet. Inom den grundläggande utbildningen ersattes programmet Skolan i rörelse delvis av Finlandsmodellen för hobbyverksamhet. Praxis, relationsnätverk och samarbetsmodeller som byggts upp under Skolan i rörelse främjade tydligt starten. Å andra sidan byttes människor ut och tyngdpunkten flyttades i och med att den kommunala finansieringen av Skolan i rörelse upphörde, varvid man oundvikligen förlorade kompetens och verksamhet både i kommunerna och i skolorna.

Det kan konstateras att de problem som lyftes fram som utmaningar i bedömningen av Vanhanens regeringsprogram också lyftes fram i takt med att programmet Skolan i rörelse framskred. Efter spetsprojektet var programmet politiskt färdigt och de politiska målen uppfylldes. Programmet fortsatte som ett handlingsprogram även efter spetsprojektfasen, men efter att den politiska tyngden och resurserna minskat uppnåddes inte längre samma resultat med åtgärderna.

I spetsprojektskedet hade kommunerna en exceptionellt stor självriskandel (50 %) i projektfinansieringen. Man önskade att verksamheten skulle fortsätta med hjälp av självfinansieringsandelen och förankra sig i kommunerna när statens projektfinansiering upphör. Efter spetsprojektfasen indelades kommunerna i tre grupper: de vars verksamhet avslutades, de som fortsatte i begränsad omfattning och de som strävade efter att upprätthålla och eventuellt utveckla sin verksamhet. Att projektets praxis upphör genast i början innebär med tanke på förankringsmålet att resurser går förlorade. Om man i fortsättningen vill trygga satsningarna på Skolan i rörelse med resurser och stödåtgärder, vore det sannolikt vettigast att rikta in sig på de kommuner och skolor där det fortfarande finns strukturer och praxis för att etablera verksamheten.

I NCU:s externa bedömning ansågs Skolan i rörelse ha lyckats stärka skolornas kapacitet att skapa förutsättningar för fysisk aktivitet. Med de valda genomförandesätten kunde man enligt bedömningen också ändra skolornas verksamhetskultur och skoldagarnas struktur så att de gynnade motion och mindre sittande. Enligt utvärderingen fanns det dock tecken på att man kunde öka rörligheten snabbare genom ett genomförandesätt där de skolor och läroanstalter som deltar borde förbinda sig till vissa åtgärder som är gemensamma för alla och deras genomförandenivå för att kunna delta i programmet. Å andra sidan ansåg man i den idrottspolitiska redogörelsen att en central faktor för Skolan i rörelsens framgång är att skolorna själva har fått besluta med vilka åtgärder de främjar uppnåendet av programmets mål.

Det är möjligt att man kunde ha ökat motionen snabbare med striktare skolspecifika kriterier och genom att öka den obligatoriska motionen för eleverna under skoldagarna. Verksamhetsprincipen för Skolan i rörelse har dock ända från början varit en stark modell för genomförande nerifrån och upp, som grundar sig på varje skolas egna seder och mål.

Kommunerna och skolorna har genomfört programmets mål tämligen självständigt, varvid satsningen har riktats mot de åtgärder för att främja fysisk aktivitet som de själva har valt. Även på skolnivå har målet varit att skapa verksamhet genom att lyssna på målgruppen, det vill säga genom att engagera eleverna. Med det valda verksamhetssättet har man fått med nästan alla kommuner och skolor i Finland samt bevisligen kunnat förbättra elevernas möjligheter att tillägna sig en motionsinriktad livsstil i skolan. Den viktigaste målgruppen med tanke på genomförandet av programmet är skolornas personal, vars engagemang i verksamheten slutligen avgör om fysisk aktivitet är en del av skoldagen. Största delen av skolornas personal upplevde verksamheten inom Skolan i rörelse som nödvändig och nyttig ännu ett år efter att spetsprojektet avslutats (Rajala m.fl. 2020).

Källor

Lehtonen, K. & Uusikylä, P. 2021. How Do Networks Reflect Collaborative Governance? The Case of a Sport Policy Program. *Int. J. Environ. Res. Public Health* (18)14, 7229; <https://doi.org/10.3390/ijerph18147229>

Undervisningsministeriet. 2010. Projektet Skolan i rörelse. Undervisningsministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2010:4 (på finska). <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75599/tr4.pdf>

Rajala, K., Kämppe, K., Inkinen, V. Hakonen, H. & Laine, K. 2020. Fortsatt uppföljning av spetsprojektet Skolan i rörelse: Enkät till kommunkoordinatorerna för Skolan i rörelse. https://www.liikkuvakoulu.fi/sites/default/files/liikkuva_koulu_koordinaattorikysely_2020.pdf

Statsrådets kansli. 2011. Poliittisen päätöksenteon tietopohjan parantaminen – tavoitteet todeksi. Rapport från arbetsgruppen för utveckling av bedömningen av de politiska åtgärdernas genomslagskraft.

Publikationsserie av Statsrådets kansli 8/2011. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5896-61-9>

Bilaga 1. Beredningsgruppens förslag

Beredningsgruppen föreslog att undervisningsministeriet och styrgruppen för projektet Skolan i rörelse ska beakta följande saker i genomförandet av projektet:

Utökning av kunskapsunderlaget

1. Möjligheterna att öka kunskapsunderlaget om motion och motionsbeteende bland barn i skolåldern utreds, till exempel genom att fästa uppmärksamhet vid informationsbehoven när understöd beviljas idrottsvetenskapliga forskningsprojekt och sektorforskningsprojekt (ansvarig instans: Undervisningsministeriet).
2. Ett uppföljningssystem för den fysiska funktionsförmågan skapas. Systemet tas i bruk i pilotskolorna inom projektet Skolan i rörelse och genomförs i samband med de utvidgade hälsoundersökningarna i årsklasserna 5 och 8 (ansvarig instans: Utbildningsstyrelsen, SHM).
3. Projektets effekter verifieras och det säkerställs att skoldagarnas fysiska aktivitet etableras genom att man i samband med projektet skapar forskning (ansvarig instans: Undervisningsministeriet, JU).
4. Pilotprojektets verksamhet dokumenteras med en kartläggning av utgångsläget och en detaljerad genomförandeplan, så att resultaten från pilotprojekten kan följas upp och bedömas (ansvarig instans: pilotskolorna).
5. Ett samarbetsnätverk för forskare inom branschen skapas för att styra och koordinera den forskning som gäller projektets pilotprojekt och som stöder projektet (ansvarig instans: JU).
6. Forskningskompetensen tryggas i projektets styrgrupp (ansvarig instans: Undervisningsministeriet).

Motion och motionsintresse i skolorna

7. Man bidrar till att öka mängden motion som läroämne när timfördelningen förnyas (ansvarig instans: Undervisningsministeriet, Utbildningsstyrelsen).
8. Målet är att projektet utöver spridning av god praxis även producerar nya innovationer som också kan grunda sig på tekniska tillämpningar (ansvarig instans: pilotskolor).

9. Förutsättningar skapas för att projektets resultat i stor utsträckning ska kunna utnyttjas när skolornas verksamhetskulturer fastställs samt i grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen (ansvarig instans: Undervisningsministeriet, Utbildningsstyrelsen).

Kompetensutveckling

10. Det säkerställs att fortbildningen för lärare som undervisar i gymnastik innehåller omfattande innehåll från projektet Skolan i rörelse (ansvarig instans: Utbildningsstyrelsen, JU).

11. Ett mentornätverk av experter inom branschen skapas för projektets pilotprojekt så att pilotskolan får sakkunnig mentorskap (ansvarig instans: JU, samarbetsnätverk för forskare inom branschen).

12. Fortbildningen för undervisningsväsendets personal som koordineras av Utbildningsstyrelsen och regionförvaltningsverken samt utbudet av idrottsutbildningscenter utnyttjas i utvecklingen av kompetens hos skolornas personal (ansvarig instans: Undervisningsministeriet, Utbildningsstyrelsen, regionförvaltningsverken och idrottsutbildningscentren).

13. Det säkerställs att de närings-, trafik- och miljöcentraler som sköter idrottsväsendets uppgifter erbjuder utbildnings- och seminarieverksamhet enligt innehållet i projektet Skolan i rörelse för tjänsteinnehavare inom kommunernas idrottsväsende samt skolornas rektorer och övriga personal (ansvarig instans: närings-, trafik- och miljöcentralernas idrottsväsenden).

14. Säkerställa att en öppen materialproduktion på internet som stöder genomförandet av projektet Skolan i rörelse och spridningen av god praxis inleds (ansvarig instans: Undervisningsministeriet, Utbildningsstyrelsen, JU).

Val av pilotprojekt

15. Valet av pilotskolor genomförs i samarbete med det regionala idrottsväsendet (ansvarig instans: Undervisningsministeriet, närings-, trafik- och miljöcentralernas idrottsväsenden).

16. På riksnivå väljs högst 20 pilotskolor för Skolan i rörelse. Pilotprojekten genomförs för årskurserna 1–9 i den grundläggande utbildningen (låg- och högstadiet) och vid valet av dem fästs uppmärksamhet vid skolornas mångsidighet, t.ex. i anslutning till placering, storlek och elevmaterial (ansvarig instans: Undervisningsministeriet, närings-, trafik- och miljöcentralernas idrottsväsenden).